

Ə.M.Əliyev
i.e.n., dosent, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti
ORCID 0000-0002-5134-188X
elesger-eliyev@list.ru
T.T.Kərimzadə
magistrant, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti

Məqalə redaksiyaya daxil olub 24.03.2023

The article was received by editorial board on 24.03.2023

Статья принята к печати 24.03.2023

TİKİNTİ SƏNAYESİ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ MALİYYƏ FƏALİYYƏTİNİN İDARƏ EDİLMƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalədə tikinti sənaye müəssisələrində maliyyənin idarə edilməsinin zəruri şərtləri göstərilmişdir. Məlumdur ki, təsərrüfat subyektlərində maliyyə münasibətlərinin səmərəli təşkili onların maliyyə vəziyyətinin sabitliyini təmin edir.

Məqalədə həmçinin tikinti sənaye müəssisələrində maliyyə münasibətlərinin təkmilləşdirilməsində yeni texnika və texnologiyanın tətbiqi, mütərəqqi tikinti materiallarından istifadə olunması, insan amilinin rolundan da bəhs olunur.

Sonda bu məsələnin həllində ən vacib məsələlərdən biri kimi dövlət dəstəyi, yəni əlverişli işgüzar mühitin yaradılması və infrastrukturanın mövcudluğunun olması da vurğulanır.

***Açar sözlər:** maliyyə, tikinti sənaye müəssisələri, maliyyənin idarə edilməsi, qanunvericilik aktları, yeni texnikanın tətbiqi, rəqabət.*

Hər bir ölkənin iqtisadi və sosial inkişafın təmin olunmasında maliyyənin düzgün təşkili müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Müasir dövrdə maliyyənin düzgün təşkilinin rolunun daha da artmasını məhz bazar iqtisadiyyatının maliyyə - dəyər münasibətləri üzərində qurulması ilə izah etmək olar.

Məlumdur ki, təsərrüfat subyektlərinin maliyyəsi təkrar istehsal prosesi, pul vəsaitlərinin səfərbər olunması və dövlətin maliyyə ehtiyatlarından səmərəli istifadə olmasında başlıca rol oynayır. Yeni iqtisadi şərait bütün müəssisələrdən maliyyə işinin mövcud tələblərə uyğun təşkil olunması tələb edir.

Tikinti sənaye müəssisələrinin maliyyəsi gəlirlərin və yığımın yaradılması, bölgüsü və istifadəsi proseslərində meydana çıxan pul münasibətlərinin məcmusunu xarakterizə edir.

Digər sahələrdə olduğu kimi tikinti sənaye müəssisələrinin maliyyəsinin məzmunu da onun yerinə yetirdiyi funksiyalarda təzahür edir. Bir iqtisadi kateqoriya kimi maliyyənin funksiyaları onun fəaliyyət dairəsini əhatə edir.

Hal-hazırda dünya tikinti materialları bazarının həcmi 900 mlrd. ABŞ dollarından çoxdur. Burada əsasən sement, kərpic, beton, qum, xüsusi aqreqatlar və çınqıl məhsulları üstünlük təşkil edir (8).

Tikinti-quraşdırma işlərinin maya dəyərinin 55-65%-ni tikinti materialları və konstruksiyalarına çəkilən xərclər təşkil edir. Tikinti materiallarına olan tələbatın təqribən 80%-ni sənayenin tikinti materialları, metallurgiya, ağac emalı və selluloz-kağız sahələri təşkil edir (6).

Elə ölkələr var ki, maliyyənin idarə edilməsi bir başlıca orqan tərəfindən həyata keçirilir. Digər ölkələrdə bu idarəçilik funksiyaları bir neçə dövlət orqanları arasında bölüşdürülür. Məsələn, Amerika Birləşmiş Ştatlarında maliyyənin idarə edilməsi ilə ümumiyyətlə, maliyyə nazirliyi və prezident aparatında inzibati-büdcə idarəsi məşğul olur. Almaniya isə bu iş əksinə, maliyyə nazirliyi, Türkiyədə maliyyə nazirliyi, , Gömrük idarəsi vasitəsilə həyata keçirilir. Burada maliyyənin idarə

edilməsi orqanları dedikdə söhbət maliyyə məsələlərinə ümumi rəhbərlikdən gedir. Bunlarla bərabər bu ölkələrdə digər maliyyə orqanları da var.

Ümumiyyətlə götürüldükdə, maliyyənin idarə edilməsi üzrə prinsip demək olar ki, əksər inkişaf etmiş ölkələrdə eynidir. Lakin qeyd etdiyimiz kimi, ayrı-ayrı ölkələrdə bəzi fərqlər mövcuddur.

Maliyyənin idarə edilməsinin tam mərkəzləşdirilmiş qaydada həyata keçirildiyi dövrlərdə, maliyyə orqanları dövlət büdcəsi üzrə idarəçilik orqanı, maddi istehsalın və qeyri-istehsal maliyyəsinin idarə edilməsi orqanları kimi qruplaşdırılırdı.

Bütün bunlarla bərabər hazırda çoxsaylı maliyyə, sığorta şirkətləri, banklar, pensiya və digər fondlar yaranmışdır. Onlar maliyyənin idarə edilməsinə çox böyük təsir gücünə malikdirlər.

Maliyyənin idarə edilməində mühüm şərtlərdən biri elmi əsaslara istinad edən qanunvericilik aktlarının mövcudluğudur. Maliyyə qanunvericiliyi maliyyə münasibətlərinin təşkili üzrə dövlətin qəbul etdiyi aktların məcmusudur. Maliyyə münasibətləri qəbul olunmuş qanun və digər qanunvericilik aktlara əsasən həyata keçirilir. Qlobal miqyasında ümumdünya maliyyə hüquq və normaları tətbiq olunur və beynəlxalq saziş, protokol, konversiyalarla, ölkə daxili qaydalar isə ayrı-ayrı ölkələrin parlamentlərində qəbul olunan qanunlarla tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikasının müstəqil bir dövlət kimi güclü və çevik maliyyə idarəetmə siyasətinə malik olması çox əhəmiyyətlidir. Bu zərurət ölkəmizdə maliyyə idarəçiliyinin tamamilə dəyişdirilməsi və mövcud tələblərə uyğun qurulmasını şərtləndirir.

Bizim fikrimizcə, tikinti sənayesi müəssisələrində maliyyənin idarə edilməsində aşağıdakı istiqamətləri fərqləndirilməlidir:

1. Bütün subyektlərin maliyyənin idarə edilməsində qəbul olunmuş qanunvericilik aktlarına istinad etməsi.

2. İnzibati amirlik sistemindən fərqli olaraq idarəetmə orqanları arasında maliyyənin funksiyalarının yenidən bölüşdürülməsi. Belə ki, o dövrdə bütün məsələlər yuxarı təşkilatlar tərəfindən həll edildiyindən müəssisələrin maliyyə orqanları sərbəst və müstəqil deyildilər.

3. Maliyyənin idarəetmə orqanlarının strukturlarına yenidən baxılmaqla yeni təşkilati strukturların yaradılması. Bu məqsədlə tikinti sənayesi müəssisələrinin müstəqil fəaliyyət göstərməsi təmin olunmalıdır.

Məlumdur ki, hal-hazırda tikinti sənayesi müəssisələrindən maliyyə münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi tələb olunur. Maliyyə münasibətlərinin səmərəli təşkili təsərrüfat subyektlərinin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Belə ki, tikinti sənayesi müəssisələrinin rentabelliği artır, mənfəəti çoxalır və bütün bunlar onların maliyyə vəziyyətinin sabilliyini təmin edir.

Hal-hazırda tikinti sənayesi müəssisələrində xüsusi sahibkarlıq, biznes fəaliyyətinin nisbətən zəif inkişafı müşahidə olunur. Bu sahədə onların fəaliyyətində mərkəzləşdirilmiş sistemdən qeyri-mərkəzləşdirilmiş sistemə keçid, yəni direktiv göstəricilərdən imtina edilməsi zəruridir. Bu məqsədlə planlaşdırmanın indikativ formasından istifadə edilməlidir.

Son zamanlar tikinti materialları istehsalı sahəsində ən böyük istehsalçı və istehlakçı dövlət Çin hesab olunur. Belə ki, dünyada istehsal olunan 4 mlrd. ton sementin 2.2 mlrd tonu və ya 55%-i onların payına düşür (8). Çində geniş tətbiq olunan bu formanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, xüsusi sahibkarlıqla məşğul olan ayrı-ayrı müəssisələr (şirkətlər, firmalar və s.) dövlətin sifarişləri və tövsiyələri əsasında fəaliyyət göstərirlər. Belə ki, dövlət müəssisələrin istehsalın artımında marağını təmin etmək üçün birbaşa maliyyə yardımı göstərir, onların məhsulları üçün sabit satış bazarı yaradır. Dövlət sifarişlərindən artıq qalan məhsulların dünya bazarına çıxarılmasına köməklik edir və digər zəruri tədbirləri həyata keçirir. Direktiv planlaşdırmadan fərqli olaraq, indikativ planlaşdırmanın tətbiqi, nəinki sahibkarların şəxsi maddi marağını, elmi texniki tərəqqinin nəticələrinin tətbiqində onların təşəbbüskarlığını azaltmır, əksinə, xüsusi müəssisələrin dövlətin yaratdığı əlverişli iqtisadi mühit hesabına istehsalı daha çox genişləndirməyə imkanları artır. Bu da cəmiyyət üzvlərinin zəruri tələbatlarının ödənilməsində özəl bölmənin fəal iştirakına səbəb olur.

Tikinti sənayesi müəssisələrinin fəaliyyətinə dövlət müdaxiləsinin azaldılması maliyyə münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm amillərdən biridir. Ona görə də istənilən istiqamətdə təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinə dövlətin müdaxiləsi sivil qaydada olmalıdır.

Tikinti sənayesi müəssisələrinin fəaliyyətində maliyyə münasibətlərinin təkmilləşdirilməsində insan amilinin rolu inkar olunmazdır. Müasir mərhələdə əməyin, istehsalın xarakterinin dəyişməsi, kompüter texnikasının inkişafı insan amilinin rolunu daha da artırmışdır.

Fəaliyyət göstərən tikinti sənayesi müəssisələrinin maliyyə münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərindən biri yeni texnikanın geniş tətbiqi və istehsalın texnoloji cəhətdən yenidən qurulmasıdır. Yeni iqtisadi şərait istehsalda elmin və texnikanın ən son nailiyyətlərindən istifadə etməyə əsaslanan yüksək dərəcədə mexanikləşdirilmiş və avtomatlaşdırılmış istehsal kimi xarakterizə olunur. Bununla belə hələ də tikintidə istifadə olunan bir çox tikinti maşın və mexanizmləri xidmət müddətini başa vursa da istehsaldan kənarlaşdırılmayıbdır. Belə ki, 2020-ci ildə tikintidə istifadə olunan skreperlərin 21.7 % -i, pnevmotəkərli kranların 18.5 % -i, qülləli kranların 15.4 % -i, avtoqreyderlərin 13.6 % -i, birçalovlu ekskavatorların 12.9 % -i xidmət müddətini başa vurmuşlar.

2 fevral 2021-ci ildə ölkə prezidenti cənab İlham Əliyevin sərəncamı ilə “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlərdə” reallaşdırılması nəzərdə tutulan işğaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdışın təmin olunması və innovasiya məkanının genişləndirilməsində real innovasiya strategiyasının seçilməsi, formalaşması və həyata keçirilməsinin əhəmiyyəti çox böyükdür (2).

Müəssisələrdə maliyyə münasibətlərinin təkmilləşdirilməsinin daha bir yolu rəqabət mübarizəsinin gücləndirilməsindən ibarətdir. Məlumdur ki, iqtisadi inkişafın bazar mexanizmi bəzi iqtisadi ünsürlərin qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyəti ilə şərtlənir. Bu ünsürlərdən biri də rəqabətdir. Rəqabət latın sözü olub «toqquşma», «bəhsləşmə» mənasını daşıyır.

Rəqabət nəticəsində istehsalçı və istehlakçılar bərabər imkanlara malik olmalarına baxmayaraq, bu imkanlardan daha səmərəli istifadə etməklə qalib gəlmək istəyi həmişə onları istehsalın nəticəsini yaxşılaşdırmağa stimullaşdırır. Yeni iqtisadi şəraitdə rəqabət həm istehsalçıların öz aralarında, həm istehsalçılarla istehlakçılar arasında, həm də istehlakçıların öz aralarında maraqların reallaşdırılması uğrunda mübarizəni əks etdirir.

Göründüyü kimi respublikamızın təsərrüfat subyektlərində, o cümlədən tikinti sənayesi müəssisələrində maliyyə münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi üçün təkcə onların özləri deyil, habelə dövlət də bu sahədə onlara fəal yardım göstərməlidir. Çünki müəssisələrdə maliyyə münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi üçün ən vacib məsələ müəssisələrin fəaliyyəti üçün əlverişli işgüzar mühitin və infrastrukturanın olmasıdır. Belə bir şərait isə yalnız dövlətin dəstəyi ilə təmin oluna bilər.

NƏTİCƏ

Tikinti-sənayesi müəssisələrinin maliyyə fəaliyyətinin təhlili aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir:

1. Tikinti-sənayesi müəssisələrinin əsas məqsədi ilk növbədə stabil maliyyə sabitliyinə malik olmaqdır. Bu isə təkcə mənfəətin əldə edilməsini deyil, həm də onun davamlılığı və stabilliyini özündə ehtiva edir. Bu baxımdan onlar maliyyənin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə qənaətlilik, maliyyə dayanıqlılığı və mənfəətlilik kimi prinsiplərə daim riayət etməlidirlər.

2. Qənaətlilik prinsipi özündə minimallaşdırma prinsipini, yəni ən az xərclə müəyyən nəticə əldə etmək və maksimallaşdırma prinsipini, yəni müəyyən edilən xərclərlə ən yüksək nəticə əldə etmək imkanlarını birləşdirir. Maliyyə dayanıqlılığı prinsipi özündə müəssisələrin istənilən vaxt öz xüsusi vəsaitləri və ya kredit əldə edilməsi yolu ilə borclarını ödəməsi imkanını ifadə edir. Müəssisələrin fəaliyyətinin ən böyük məqsədi nəticələrin xərclərə görə artırılması, yəni daha çox mənfəət əldə etmək və yüksək rentabelliyyə malik olmaqdır. Ən ideal variant maksimum mənfəətlə daha yüksək rentabellik əldə etməkdir. Bəzən müəssisələr üçün mənfəət əldə edilməsi ikinci plana da keçə bilər. Bu məhsul bazara çıxarılan dövrdə bazarı fəth etmək istəyi ilə müəyyən edilir.

3. Qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün, yəni stabil maliyyə dayanıqlılığına malik olmaq üçün müəssisələr yüksək keyfiyyətli məhsul istehsal etməli, sistemlik olaraq onu yeniləşdirməli, mövcud istehsal imkanları və tələbə uyğun xidmət göstərməli, istehsal ehtiyatlarını səmərəli istifadə etməli, müəssisələrin fəaliyyətinin strategiya və taktikasını hazırlamalı və dəyişən şəraitə əsasən onu korreksiya etməli, istehsalat, əmək və idarəetmənin təşkilinə yeniliklər gətirməli, öz işçilərinin qayğısına qalmalı, onların ixtisasının, həyat səviyyəsinin artırılmasına çalışmalı, işçi kollektivində sağlam sosial-psixoloji mühit yaratmalı, müəssisənin və onun istehsal etdiyi məhsulun rəqabət

qabiliyyətini, müəssisənin imicini qoruyub saxlamalı, çevik qiymət siyasətinin həyata keçirilməli və digər funksiyaları yerinə yetirilməlidirlər.

Müasir dövrdə ölkəmizin qarşısında duran ən böyük problem yerli istehsalı inkişaf etdirmək və regionların inkişafında qeyri-bərabərliyi aradan qaldırmaqdır. Bu cəhətdən vergilərin yeni dərəcələrinin müəyyən edilməsi təqdirəlayiq addım olardı. Bu müəssisələrin sayının artmasına və bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının dirçəlməsinə səbəb olur.

Ölkəmizdə istehsal müəssisələrinin fəaliyyətini də stimullaşdırmaq lazımdır. Belə stimullaşdırma müəssisələrin fəaliyyətlərinin ilk dövrlərində vergi güzəştləri, dövlət kreditləri və s. şəkildə həyata keçirilə bilər. Eyni zamanda Respublikamızda sahibkarlığı inkişaf etdirmək üçün dövlət müəssisələrə hər cür maliyyə dəstəyi göstərməlidir və göstərir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- 1.Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı, 2009
- 2."Azərbaycan 2030:sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər".Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli 2469 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir <https://e-qanun.az/framework/46813>
- 3.Böyük iqtisadi ensiklopediya. Bakı, 2015
- 4.Azərbaycanın statistik göstəriciləri. ARDSK, 2021.
- 5.Ələkbərov Ə.Ə. Müasir mərhələdə maliyyə ehtiyatları və onların istifadəsinin bəzi məsələləri. Bakı, 2011
- 6.www.azerbaycan.com
- 7.www.maliyye.gov.az
- 8.www.prezi.com

A.MALIEV

Associate Professor, Azerbaijan University of Architecture and Construction

ORCID 0000-0002-5134-188X

T.T.KERIMZADE

master student, Azerbaijan University of Architecture and Construction

Features of financial activity management in construction industry enterprises

Abstract

The article indicates the necessary conditions for financial management at the enterprises of the construction industry. Effective organization of financial relations in business entities ensures the stability of their financial position.

The article also mentions the role of the human factor in improving financial relations in the construction industry, the use of new equipment and technologies, the use of advanced building materials.

In the end, one of the most important issues in resolving this issue is state support, that is, the creation of a favorable business environment and the availability of infrastructure.

Key words: *finance, construction industry enterprises, financial management, legislative acts, application of new technologies, competition.*

A.M.Алиев

к.э.н.доцент, Азербайджанский Университет Архитектуры и Строительства

ORCID 0000-0002-5134-188X

T.T.Керимзаде

магистрант, Азербайджанский Университет Архитектуры и Строительства

Особенности управления финансовой деятельностью на предприятиях строительной индустрии

Резюме

В статье указаны необходимые условия управления финансами на предприятиях строительной отрасли. Эффективная организация финансовых отношений в хозяйствующих субъектах обеспечивает стабильность их финансового положения.

В статье также упоминается роль человеческого фактора в совершенствовании финансовых отношений на предприятиях строительной отрасли, применение новой техники и технологий, использование прогрессивных строительных материалов.

В конце концов, одним из важнейших вопросов в решении этого вопроса является государственная поддержка, то есть создание благоприятной бизнес-среды и наличие инфраструктуры.

Ключевые слова: финансы, предприятия стройиндустрии, финансовый менеджмент, законодательные акты, применение новых технологий, конкуренция.